

ARŞİV BELGELERİNE GÖRE XIX. YÜZYILDA KARAMÜRSEL'DE ÇOCUK HASTALIKLARI İLE MÜCADELE

Struggle Against Childhood Diseases in Karamürsel in the 19th Century according to Archive Documents

Elif Gültekin¹

¹Araştırma Görevlisi, Dr. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik ABD

ÖZ

Giriş ve Amaç: Osmanlı Devleti, salgın hastalıklar ve savaşlar nedeniyle on dokuzuncu yüzyılda ciddi oranlarda nüfus kayıpları yaşamıştır. Bu nedenle çocuk hastalıklarıyla sürdürülen mücadeleye, nüfusu artırıcı bir yöntem olarak ayrıca titizlik gösterilmiştir. Bu çalışmanın amacı, Osmanlılarda bazı çocuk hastalıklarına karşı on dokuzuncu yüzyılda yürütülen mücadeleyi Kocaeli'nin Karamürsel ilçesi örneğinde ele almaktır.

Yöntem: Çalışmanın kaynağını, Ocak 2016 ile Mayıs 2016 tarihleri arasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız araştırmalar ile elde ettiğimiz belgeler oluşturmaktadır. Araştırılan konu ile ilgili belgeler Dahiliye Mektubi Kalemi ve Yıldız Evrakı'nda tespit edilmiştir. Konu ile ilgili veri içeren belgelerin tamamı çalışmaya dahil edilmiştir. Arşiv belgelerinin günümüz Türkçe'sine aktarımında arşiv belgesi okuma uzmanı Sayın Salih Kahriman'dan yardım alınmıştır.

Bulgular: İncelediğimiz belgelerin sağladığı verilere göre, XIX. yüzyılda Karamürsel'de önemli bir kuşpalazı ve kızamık salgını görülmüştür. Bu hastalıklarla mücadele etmek üzere bölgeye tabip, eczacı ve ilaçlar gönderilmiş, tüm masraflar merkezi yönetim tarafından karşılanmıştır. Hastalıkların yayılmasının önüne geçmek için kordon uygulaması da yapılmıştır. Salgına sebep olan çocuk hastalıklarıyla mücadele sırasında karşılaşılan en önemli zorluklar, Karamürsel'de tabip bulunmaması ve yerel yönetim tarafından gösterilen bazı özensiz davranışlar olmuştur. Bölgede on dokuzuncu yüzyılda yaşanmış bir çiçek hastalığı salgını kaydedilmemiş olmakla beraber, çiçek hastalığına karşı bir aşı kampanyası da yürütülmüştür.

Sonuç: Çalışmamız, Osmanlılar döneminde çocuk hastalıklarına karşı yürütülen mücadeleyi Karamürsel örneğinde ortaya koymuştur. Elde ettiğimiz veriler doğrultusunda çocuk sağlığının Osmanlılar tarafından önemsendiği anlaşılmaktadır. Henüz bir salgın ortaya çıkmamış olmasına rağmen çiçek hastalığına karşı bir aşı kampanyası yürütülmüş olması, koruyucu tedbirlere önem verildiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: On Dokuzuncu Yüzyıl, Karamürsel, Çocuk Hastalıkları, Osmanlı Devleti

ABSTRACT

Aim: In the XIXth century, the Ottoman Empire was faced with serious population losses due to epidemics and battles. Therefore, the struggle against childhood diseases was studiously conducted as a method for enhancement of the population. The aim of this study was to investigate the struggle against some childhood diseases in the Ottoman Empire in the XIXth century in the example of Karamürsel.

Methods:

This paper is based on documents which were found in the The Prime Minister's Ottoman Archives during our searches between January and May 2016. Documents which were related with the topic were detected in the folders of Dahiliye Mektubi Kalemi and Yıldız Evrakı. This study includes entire documents which are related with the subject. The documents were transcribed from Mr. Salih Kahriman into modern Turkish.

Results: According to data from the documents reviewed, important epidemics of diphtheria and measles were seen in Karamürsel in the XIXth century. Clinicians, pharmacists, and medicines were sent to the district in order to fight to these diseases and all expenses were met by central management. Cordon sanitaire was implemented to prevent the spread of diseases. More difficult problems that were encountered during the struggle against childhood diseases that caused epidemic were absence of clinicians in Karamürsel and some careless behaviors of local management. The vaccination campaign against smallpox was conducted, although there was no recorded epidemic of smallpox in the district in the XIXth century.

Discussion: Our study revealed the struggle against childhood diseases during the Ottoman period in the example of Karamürsel. Based on data obtained, it was understood that the health of the children was an important issue for the Ottomans. Vaccine campaign against smallpox applied before emerging of disease, as an important measure against possible epidemic danger, was an indicator of importance given to protective measures.

Keywords: Nineteenth Century, Karamürsel, Childhood Diseases, Ottoman Empire

Lokman Hekim Dergisi, 2017;7(1):33-40

Geliş Tarihi - Received: 04.05.2016; Kabul Tarihi - Accepted: 08.12.2016

İletişim - Correspondence Author: Elif Gültekin, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik ABD- İstanbul University Medical Faculty, Department of Medical History and Ethics, 34098, Fatih/İstanbul-Türkiye E elifgultekin@yahoo.com elifgultekin@yahoo.com

GİRİŞ VE AMAÇ

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti pek çok siyasi ve ekonomik sıkıntıların yanında çeşitli hastalıklarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu hastalıkların içerisinde kolera ve benzeri salgın hastalıkların yanında çiçek, kızamık, kuşpalazı gibi çocuk hastalıkları da önemli bir yere sahiptir.^{1,2}

Osmanlı Devleti, salgın hastalıklar ve savaşlar nedeniyle XIX. yüzyılda ciddi oranlarda nüfus kayıpları yaşamıştır. Bu nedenle çocuk hastalıklarıyla sürdürülen mücadeleye, nüfusu arttırıcı bir yöntem olarak ayrıca titizlik gösterilmiştir.³ Bu dönemde çocuk hastalıklarına verilen önemin en büyük göstergesi, şüphesiz ki devletin ilk çocuk hastanesi olan Hamidiye Etfal Hastanesi'nin kurulmasıdır.⁴

Karamürsel, Kocaeli'ne bağlı bir ilçe olup Osmanlı Devleti topraklarına henüz Orhan Gazi döneminde katılmış bir yerleşim yeridir.^{5,6} En eski Osmanlı topraklarından olması ve İstanbul ile Anadolu arasında bir köprü görevi görmesi dolayısıyla Karamürsel Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmanın amacı, Osmanlılarda XIX. yüzyılda görülen bazı çocuk hastalıklarına karşı yürütülen mücadeleyi Karamürsel örneğinde ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine dayalı olarak ele almaktır.

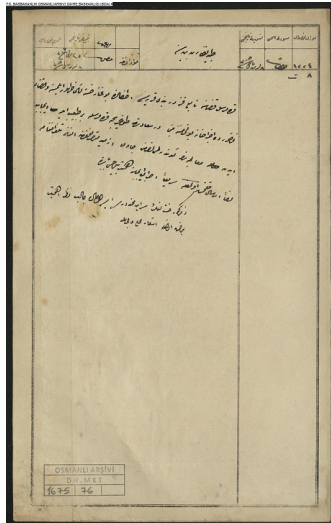
YÖNTEM

Çalışmamızın kaynağını, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde DH.MKT 1675/76, DH.MKT 1677/84, DH.MKT 1679/18, DH.MKT 1680/76, DH.MKT 1712/7, DH.MKT 1715/122, DH.MKT 2443/87, Y.PRK.ŞH 2/9 fon kodlarıyla kayıtlı belgelerden elde edilen veriler teşkil etmektedir. Ocak 2016 ile Mayıs 2016 tarihleri arasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız katalog taraması, "Karamürsel" kelimesi ve çocuk hastalıkları isimleri tek tek yazılarak gerçekleştirilmiştir. Bu tarama sonucunda konu ile ilgili belgeler Dahiliye Mektubi Kalemî ve Yıldız Evrakı'nda tespit edilmiştir ve tespit edilen tüm belgeler çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmanın kapsadığı zaman aralığı XIX. yüzyıl olarak sınırlandırılmıştır. Ardından ilgili belgeler, arşiv belgesi okuma konusunda uzman olan Sayın Salih Kahriman'dan yardım alınarak günümüz Türkçesine aktarılmış ve konu tarih bilimi yöntemlerine uygun olarak ele alınmıştır.

BULGULAR

a. Kuşpalazı-Difteri Salgını ve Yürütülen Mücadele

Karamürsel'in Kızderbend köyü çocukları arasında XIX. yüzyılda önemli bir kuşpalazı salgını yaşandığını Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde DH.MKT 1675/76 fon koduyla kayıtlı belgeden öğrenmekteyiz.⁸ Bu belgeye göre, 1889 yılında (H. 25 Ra. 1307) İzmit Mutasarrıflığı¹ gerekli tedbirleri almaları isteğiyle bu salgından haberdar edilmiş, İzmit Mutasarrıflığı da derhal durumu Der-sa'âdet²e bildirmiştir. Köyde bir eczahane bulunmamaktadır ve Karamürsel'de bir memleket tabibi yoktur. Bu nedenle hastalığın yayılmasının önüne geçebilmek için acilen Karamürsel'e bir tabip ve gerekli ilaçların gönderilmesi talep edilmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî³'nden Tıbbiye Nezaretine⁴, hastalığın bulaşıcılığının istenmeyen sonuçlar doğurabileceği göz önünde bulundurularak gereğinin acilen yapılması hususunu içeren bir yazı iletilmiştir.⁸

Şekil 1. DH.MKT 1675/76

"Târîh: 25 Ra. [1]307 – 8 Teşrîn-i sâni [1]308

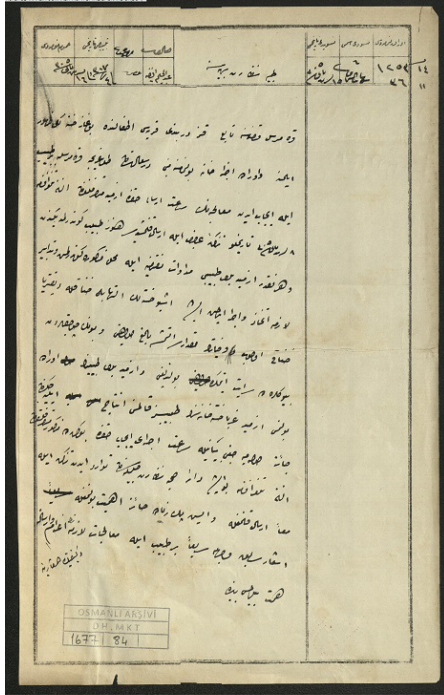
Tıbbiye Nezâret-i Behiyyesi'ne

Karamürsel kazâsına tâbi' Kız Derbendi karyesi etfâlinde boğaz hastalığı zuhûr eylemesine ve kazâ-i mezkûrda eczâhâne bulunmamasına mebnî Der-sa'âdet'den doğruca Karamürsel'e bir tabîb ile icâb eden mu'alecenin gönderilmesi lüzûmunu hâvî İzmid Mutasarrıflığı'ndan alınan telgrafnâme leffen irsâl kılınmış ve mezkûr hastalığın sirâyet-i mahzûru ise her hâlde câlib-i nazar-ı ehemmiyet bulunmuş olmağla iş'âr-ı mahallî vechile serî'an icrâ-yı icâbına himmet buyurulması bâbında." (Şekil 1)

Ancak aradan üç ay geçmesine rağmen Karamürsel'e bir tabip atanmadığını DH.MKT 1677/84 fon koduyla kayıtlı belgeden öğrenmekteyiz.⁹

Salgınla mücadele edebilmek için köy kordon altına alınmış ve İzmit belediye tabibi bölgeye gönderilmiştir. Tabip bölgede gerekli tüm tedbirleri almış olmasına rağmen "bu hastalık difteri olduğundan" bir türlü önü alınamamış, vefat edenlerin sayısı altmışa ulaşmıştır.⁹

Tüm bunların yanında İzmit'deki Gureba Hastanesi, İzmit belediye tabibinin Karamürsel'e gönderilmesi nedeniyle hekimsiz kalmış, işleri aksamaya başlamıştır. İşte bu sebeplerden dolayı İzmit Mutasarrıflığı telgrafla bir kez daha müracaat ederek durumun ciddiyetine dikkat çekmiştir. Bölgeye acilen bir tabip ve ilaç gönderilmesi gerekliliği, Sıhhiye Nezareti tarafından da ardı ardına gönderilen tezkireler ile Tıbbiye Nezareti'ne yeniden iletilmiştir:⁹

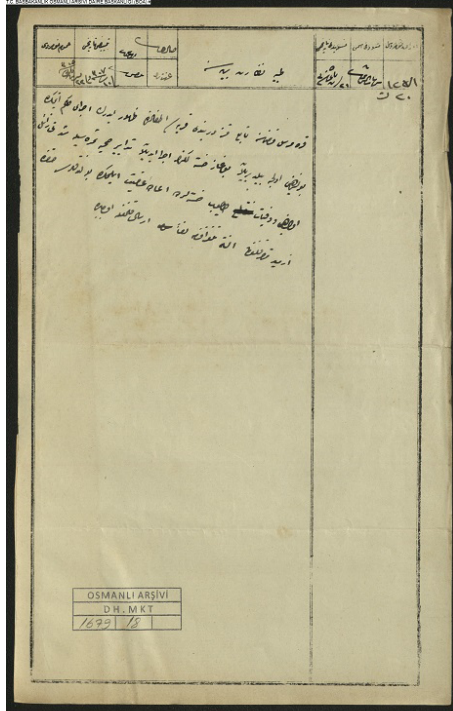
Şekil 2. DH.MKT 1677/84

"Târîh: fî 4 R. [1]307 ve fî 16 Teşrîn-i Sâni [1]305

Tıbbiye Nezâret-i Behiyyesi'ne

Karamürsel kazâsına tâbi' Kızderbendi karyesi etfâlinde boğaz hastalığı zuhûr eylemesine ve orada eczâhâne bulunmamasına mebnî Der-sa'âdet'den doğruca Karamürsel'e bir tabîb ile icâb eden mu'âlecenin sür'at-i irsâli hakkında İzmid Mutasarrıflığı'ndan alınan telgraftâme 8 Teşrîn-i sâni sene [1]305 târîhli tezkire-i âcizî ile irsâl kılınmış idi. Henüz tabîb gönderilmediğinden ve her ne kadar İzmid Beledî Tabîbi müdâvât-ı mukteziye ile mahall-i mezkûra gönderilmiş ve tedâbîr-i lâzime ittihaz ve icrâ edilmiş ise de işbu hastalık iltihâblı hunnâkla Difteriya hunnâkı olup vefeyâtın mikdârı altmışa bâliğ olduğu ve bunun çocuklardan büyüklere de sirâyet etmekte bulunduğu ve İzmid beledî tabîbinin orada bulunması İzmid Gurebâ Hastahanesi'nin tabîbsiz kalmasını intâc eyleyeceğinden câiz olamayacağı beyânıyla sür'at-i icrâ-yı icâbı hakkında bu kere de mezkûr mutasarrıflıktan alınan telgraftâme bu işe dâir Sıhhiye Nezâret-i Celîlesi'nden tevârüd eden tezkire ile ma'an irsâl kılınmağla ve iş pek ziyâde hâiz-i ehemmiyet bulunmağla iş'âr-ı sâbık vechile serî'an bir tabîb ile mu'âlecât-ı lâzimenin i'zâm ve irsâline ve keyfiyetin iş'ârına himmet buyurulması bâbında." (Şekil 2)

Ancak yaklaşık bir hafta sonrasında, alınan tedbirlerin neticesi olarak hastalığın gerilemeye başladığının İzmit Mutasarrıflığı tarafından Dersaadet'e bildirildiği, DH.MKT 1679/18 kodlu belgede yer almaktadır:¹⁰

Şekil 3. DH.MKT 1679/18

"Târîh: fî 10 R. [1]307 ve fî 22 Teşrîn-i sâni 1305

Tıbbiye Nezâret-i Behiyyesi'ne

Karamürsel kazâsına tâbi' Kızderbendi karyesi etfâlinde zuhûr ederek icrâ-yı hüküm etmekte bulunduğu evvelce bildirilen boğaz hastalığının icrâ edilen tedâbîr-i sıhhiye semeresiyle şiddeti zâil olduğu ve vefayât olmayıp hastalar da i'âde-i âfiyet eylemekte oldukları hakkında İzmid Mutasarrıflığı'ndan alınan telgraftâme leffen irsâl kılınmakla ol bâbda" (Şekil 3)

Bundan da bir hafta kadar sonra bölgedeki kordon uygulamasına son verilmiş, bölgede vazife gören İzmit belediye tabibi ile muhafaza memurunun asli görev yerlerine geri dönebilecekleri kendilerine iletilmiştir.¹¹ Tüm bu gelişmelerden Tıbbiye Nezareti de haberdar edilmiştir:

"Târîh: 16 R. sene 307 ve fî 28 Teşrîn-i sâni sene 305

Tıbbiye Nezâret-i Behiyyesine

Karamürsel kazâsına tâbi' Kızderbendi karyesi etfâlinde icrâ-yı hüküm etmekte olan hastalığın şiddeti zâil ve vefeyât münkatî' olduğundan kordonun devâmına hâcet kalmayarak muhafaza me'mûru bulunan mülâzım⁵ ile tabîbin avdetleri kendilerine tebliğ olduğu İzmit Mutasarrıflığı'ndan vârid olup leffen savb-ı vâlâlarına irsâl kılınan tahrîrâtta beyân kılınmış olmağın ol bâbda" (Şekil 4)

Hastalığın tamamen bertaraf edilmesi için bölgeye gönderilen belediye tabibi ve eczacının yevmiyesi ve sarf olunan ilaçların masrafı 3496 kuruş 30 para tutmuştur.

Tüm bu masraflar için Belediye tarafından gönderilen para livada ilgi çekici bir şekilde kaybedilmiştir. Bunun üzerine İzmit Mutasarrıflığı Sıhhiye Nezareti⁶⁷ ne durumu bildirmiş, kaybedilen paranın yeniden gönderilmesini arz etmiştir:¹²

“Târîh: 6 Ş. [1]307 - 15 Mart 1306

Sıhhiye Nezâret-i Celîlesi'ne

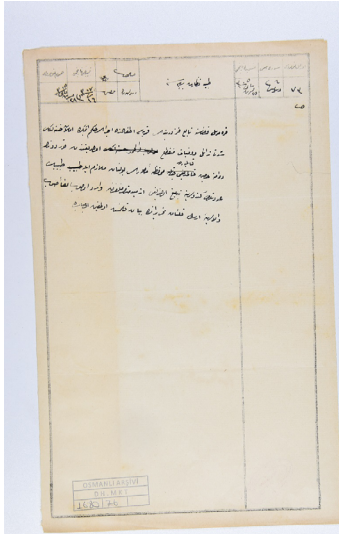
Karamürsel kazâsı dâhilinde kâin Kızderbendi karyesinde zuhûr edip mündefi' olan boğaz hastalığının tedâvisi zımında oraya gönderilen livâ memleket tabîbi ile eczâcının yevmiesi ve mu'alece esmânî olarak sarf olunan üç bin dört yüz doksan altı guruş otuz paranın livâca karşılığının mefkûdiyeti cihetle nezâret-i celîlelerince havâlenâmesinin istihsâli hakkında ba'zı ifâdeyi hâvî İzmid Sancağı Mutasarrıflığı'ndan meb'ûs tahrîrât leffen tesyîr-i sûy-ı âlî-i âsafâneleri kılınmış olmağla iktizâsının ifâ ve inbâsına himem-i aliyye-i dâverâneleri derkâr buyurulmak bâbında” (Şekil 5)

Sıhhiye Nezaret'inden gelen cevap ise paranın kaybindan Belediye'nin sorumlu olduğu şeklindedir ve hastalıkla mücadelede harcanan bu paranın belediye dairesi tarafından ödenmesi gerektiğini iletmektedir:¹³

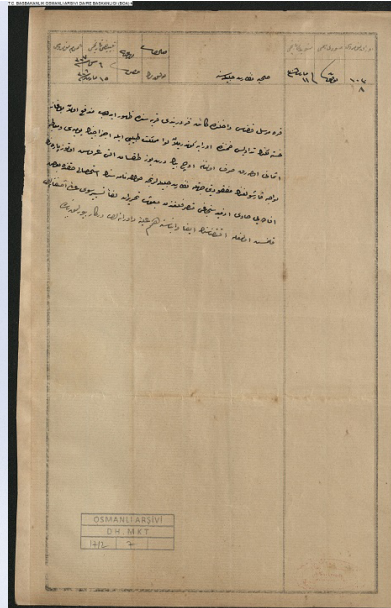
“Târîh: 18 Ş. 1307 – 27 Mart [1]306

İzmit Mutasarrıflığı'na

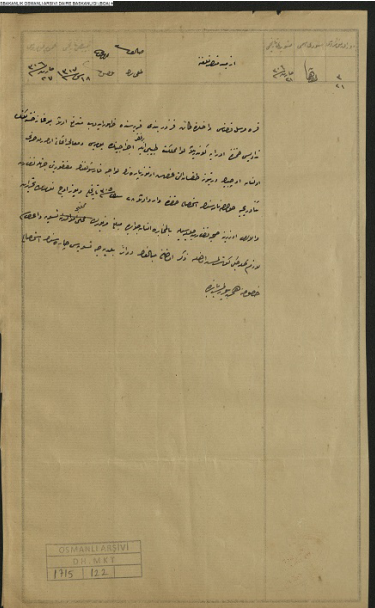
Karamürsel kazâsı dâhilinde kâin Kızderbendi karyesinde zuhûr idüp mündefi' olan boğaz hastalığının tedâvisi zımında oraya gönderilen livâ memleket tabîbi ile bir nefer eczâcının yevmiesi ve mu'alece esmânî olarak sarf olunan üç bin dört yüz doksan altı guruş otuz paranın livâca karşılığının mefkûdiyeti cihetle nezâret-i senâverîce havâlenâmesinin istihsâli hakkında vârid olan 28 Şubat sene [1]305 târîhli ve yüz üç numaralı tahrîrât-ı vâlîları üzerine Sıhhiye Nezâret-i Celîlesi'yle bi'l-muhâbere alınan cevâbda meblağ-ı mezbûrun mahallince tesviye ve it'âsı lâzım geleceği gösterilmiş olmağla zikr olunan meblâğın ve devâir-i belediyece tesviyesi çâresinin istihsâli husûsuna himmetbuyurulması bâbında” (Şekil 6)

Şekil 4. DH.MKT 1680/76

Şekil 5. DH.MKT 1712/7

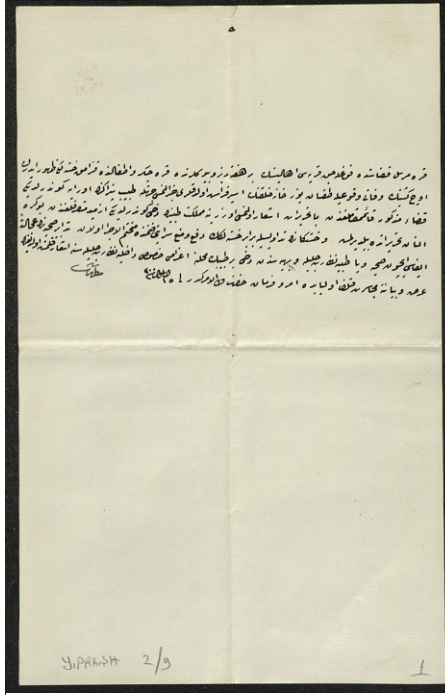

Şekil 6. DH.MKT 1715/122

b. Kızamık Salgını

Y.PRK.ŞH 2/9 fon kodlu belgeye göre 1882 yılında Karamürsel'in Fulacık köyündeki çocuklar arasında bir kızamık salgını görüldüğünü öğrenmekteyiz. Aynı esnada yetişkinlerde de önce karaciğer hastalığı olduğu sanılan ancak sonradan ateşli bir hastalık olan “humma-yı mütereddide” olduğu saptanan bir hastalık hüküm sürmüştür. Kaymakamlığa verilen ilk bilgilere göre köyde üç kişinin vefat ettiği ve doksan-yüz kadar kişinin de yatak döşek (esîr-i firâş bir halde) yattığı bildirilmiştir. İlk tedbir olarak, bölgede bir memleket tabibi olmamasından dolayı, Tabip Petraki duruma müdahale etmek üzere

salgının hüküm sürdüğü köye gönderilmiş, ardından İzmit Mutasarrıflığı belediye tabibini de hastalığın yayılmasını önlemek ve tamamen ortadan kaldırmak üzere gerekli müdahalelerin yapılabilmesi için mezkur bölgede görevlendirmiştir. Ancak bu tedbirlerin yeterli gelmeyeceği endişesiyle İzmit Mutasarrıflığı, Sıhhiye veya Tıbbiye Nezareti'nden ayrıca bir tabibin daha gönderilmesi hususunda Dahiliye Nezareti'ne müracaat etmiştir:¹⁴

Şekil 7. Y.PRK.ŞH 2/9-1

“Karamürsel kazâsında Fuğlacık Karyesi ahâlîsinin bir haftadan beri büyüklükte Karaciğer ve etfâlinde Kızamık hastalığı zuhûr ederek üç kişinin vefâtı vukû’uyla doksan yüz hâne halkının esîr-i firâş oldukları haber alınması cihetle Tabîb Petraki’nin oraya gönderildiği kazâ-i mezkûr kaymakamlığından bâ-tahrîrât iş’âr olunması üzerine memleket tabîbinin dahi gönderildiği İzmit Mutasarrıflığı’ndan bu kere alınan tahrîrâtda bildirilmiş ve hastagânın tedâvîsiyle berâber hastalığın def’ ve men’-i sirâyeti zımında müttehizü’l-icrâ olan tedâbîr-i sıhhiyenin ucâleten ifâsı için Sıhhiye veyâ Tıbbiye Nezâret-i celîle ve behiyyesinden dahi bir tabîbin mahalline izâmı husûsu Dâhiliye Nezâret-i celîlesi’ne iş’âr kılınmış olduğunun arz ve beyânına mücâseret kılındı. Ol bâbda emr ü fermân hazret-veliyü’l-emrindir.

Fî 15 Eylül sene [1]300

Bende Mazhar” (Şekil 7)

Bir gün sonra, 16 Eylül günü, bölgeye ulaşan hekimlerin raporları doğrultusunda İzmit Mutasarrıflığı’ndan Dahiliye Nezareti’ne yeni bir arz-u hal gönderilerek durum daha net bir şekilde rapor edilmiştir. Bölgeye ulaşıp hastalığı yerinde inceleyen hekimlerin verdikleri bilgilere göre toplamda 120 kişi hastadır, o güne kadar 4 kişi vefat etmiştir, birkaç kişi de ölümün eşiğindedir ve bu hastalık daha önce bildirildiği üzere bir karaciğer hastalığı olmayıp bir “humma-yı mütereddide”dir.

Bunlardan kaç tanesinin kızamık olduğu açık değildir. Her ne kadar köyün yakınlarında başka yerleşim yerleri olmamasından dolayı hastalığın yayılma tehlikesi bulunmasa da, hastalık köyün bütününe etkisi altına almıştır. Hastalıkla mücadele için, ücreti belediye tarafından karşılanan lüzumu kadar ilaç da köye gönderilmiştir. Sevindirici bir gelişme olarak ise çocuklar arasındaki kızamık salgının birkaç gün önce son bulduğunu haber vermişlerdir. Ancak bölgede hüküm süren hastalığın ciddiyetinden dolayı, hastalıkla mücadelede belediye tabibinin yanında Tıbbiye veya Sıhhiye Nezareti’nden bir tabibe daha ihtiyaç olduğu tekraren iletilmiştir:¹⁵

“Karamürsel kazâsında Fuğlacık karyesi ahâlîsinden Karaciğer ve Kızamık hastalığı zuhûr ederek doksan yüz hâne halkının esîr-i firâş oldukları cihetle bir tabîbin gönderildiği İzmit Mutasarrıflığı’ndan alınan tahrîrâtda bildirilmiş olması üzerine hastalığın def’ ve men’-i sirâyeti zımında tedâbîr-i sıhhiyenin ucâleten ifâsı için Sıhhiye Nezâret-i Celîle veyâ Tıbbiye Nezâret-i behiyyesi’nden dahi mahalline bir tabîbin izâmı husûsu Dahiliye Nezâret-i Celîlesi’ne bildirilmiş olduğu bâ-arîza arz ve iş’âr kılınmış idi. Livâ-i mezkûr mutasarrıflığı’ndan şimdi alınan diğer tahrîrâtda dahi karye-i mezkûreye izâm kılınan memleket tabîbinin avdetiyle itâ eylediği rapor meâlîne nazaran hastagânın mecmû’u yüz yirmi nefer olup büyüklükte Karaciğer hastalığı olmayıp hummâ-yı mütereddide ta’bîr olunan marazın envâ’-ı müte’addidesi hüküm sürmekte olduğu ve karye-i mezkûre civârında yakın köyler olmadığı cihetle sirâyet mahzûru yoğise de köy ahâlîsinin umûmunu müstevlî olarak dört vefayât vukû’ bulmuş ve bundan daha birkaç kişinin vefâtı dahi me’mul bulunmuş olduğundan esmânî beledî sandığından verilmek üzere lüzumu mikdâr mu’alecenin gönderildiği ve çocukların kızamık hastalığı çend gün evvel mundefî’ olduğu bildirilmiş ve ol bâbda Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi’ne yazılan tezkire-i çâkirânemde Sıhhiye Nezâret-i Celîle veyâ Tıbbiye Nezâret-i Behiyyesi’nden lüzûm-ı irsâli arz ve iş’âr olunan tabîbin müsâra’aten irsâli zımında tekrâr nezâret-i celîle-i müşârünileyhâya iş’âr-ı keyfiyet kılınmış ve memleket tabîbinin dahi yine karye-i mezkûreye irsâli ve i’âdesi mahalline bildirilmiş olduğunun arz ve beyânına cür’et kılındı. Emr ü fermân hazret-veliyü’l-emrindir.

Fî 16 Eylül sene [1]300

Bende Mazhar” (Şekil 8)

c. Çiçek Hastalığı ile Mücadele

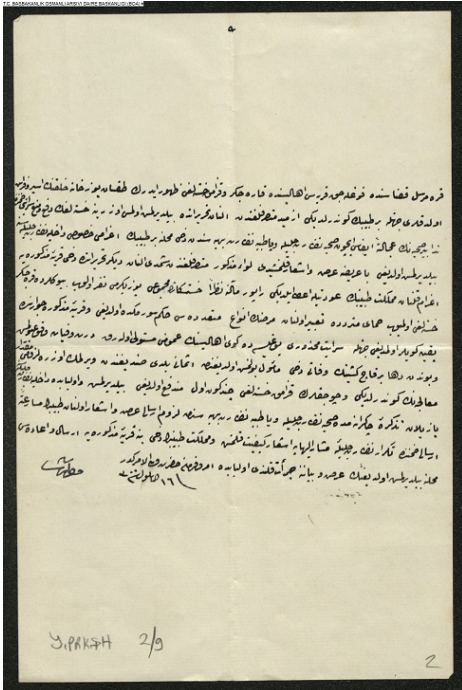
Arşiv belgelerinde Karamürsel'de yaşanmış bir çiçek hastalığı salgınına rastlanmamaktadır. Ancak dönemin en önemli çocuk hastalıklarından biri olan çiçek hastalığına karşı bir aşı kampanyası yürütüldüğü görülmektedir. DH.MKT 2443/87 fon kodlu belgeye göre, bu aşılama kampanyası kapsamında, 1900 (H.1318) senesinde Karamürsel ve çevre köylerinde 153 çocuğun çiçek aşısı (telkih-i cüderi) ile aşılandığını öğrenmekteyiz:¹⁶

“Dâhiliye Mektûbî Kalemi

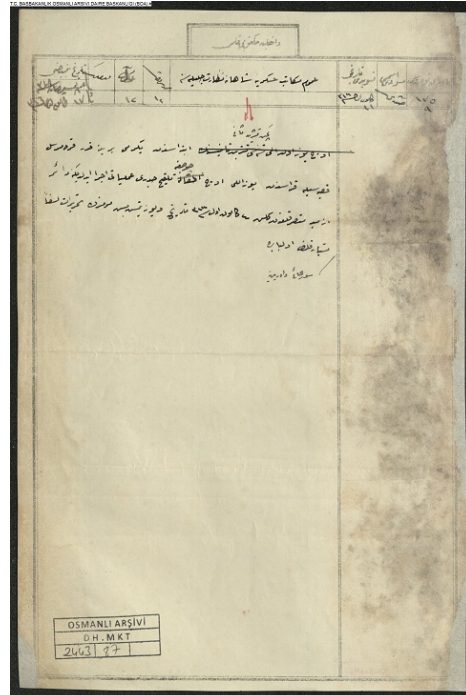
Târîh: Fî 8 Ramazan sene [1]318 ve fî 17 Kânûn-ı evvel sene [1]316

Umum Mekâtib-i Askeriye-i Şâhâne Nezâret-i Celîlesi'ne

Geçen Teşrîn-i sâni ibtidâsından yirmi birine kadar Karamürsel kasabasıyla kurâsından yüz elli üç çocuğa telkih-i cüderî ameliyatı icrâ edildiğine dâir İzmit Mutasarrıflığı'ndan gelen 4 Kânûn-ı evvel sene [1]316 târîh ve yüz yetmiş beş numaralı tahrîrât leffen sûy-ı âli-i dâverilerine tesyâr kılındı. Ol bâbda.” (Şekil 9)

Şekil 8. Y.PRK.ŞH 2/9-2

Şekil 9. DH.MKT 2443/87

TARTIŞMA VE SONUÇ

Makalemiz çerçevesinde, çocuk hastalıklarına karşı Osmanlıların XIX. yüzyılda uyguladıkları tedbirler Karamürsel örneğinde ve arşiv belgelerine dayalı olarak incelenmiştir. Arşiv belgelerine göre Karamürsel'de XIX. yüzyılda kuşpalazı ve kızamık hastalıkları salgınlara sebep olmuştur.^{9,10,11,12,13,14}

XIX. yüzyıl arşiv belgelerinde genellikle kuşpalazı olarak isimlendirilen hastalık, bugün difteri olarak isimlendirilen ve corynebacterium diptheriae bakterisinin sebep olduğu, yüksek ateş ve boğazda difteri anjini gibi tipik belirtiler ile seyreden bulaşıcı bir çocuk hastalığıdır.¹⁷ Kuşpalazı, XIX. yüzyılın önemli çocuk hastalıklarından biri olmuştur. Öyle ki Sultan 2. Abdülhamid'in kızı Hatice Sultan bu hastalık dolayısıyla hayatını kaybetmiştir.⁷ Osmanlı Devleti'nin ilk çocuk hastanesi olan Hamidiye Etfal Hastanesi de, 2. Abdülhamid tarafından kuşpalazından vefat eden kızının anısına, tüm Osmanlı Devleti çocuklarına hizmet vermek üzere yaptırılmıştır.⁷ Karamürsel'de XIX. yüzyılda neredeyse dört ay süren bir salgına sebep olan kuşpalazı hastalığı dolayısıyla altmış çocuk hayatını kaybetmiştir.^{8,9,10,11,12,13} Arşiv belgelerinde, boğazdaki difteriye özgü anjin bulgusunun “difteriya hunnakı” olarak isimlendirilmesi, tıbbi terminolojimizin tarihi açısından ilgi çekicidir.⁹

Karamürsel'de salgın haline dönüşen bir başka çocuk hastalığı kızamık olmuştur. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin mücadele ettiği önemli çocuk hastalıklarından biri olan kızamık, yüksek ateş, deride

hastalığa özgün döküntüler ile seyreden, virüs kaynaklı, bulaşıcı bir çocuk hastalığıdır. Karamürsel'de yaşanan kızamık salgınının ne kadar sürdüğü, kaç çocuğun etkilendiği, ne kadar vefat olduğu elimizdeki belgelerden kesin olarak öğrenilememekle beraber, kısa sürede sona erdiği anlaşılmaktadır.¹⁴

İncelediğimiz belgelere göre XIX. yüzyılda Karamürsel'de çocuk hastalıkları salgınlarıyla mücadele etmek üzere alınan tedbirler; salgın bölgelerine ilaç, eczacı ve tabip gönderilmesi, salgın görülen yerlerde kordon uygulamaları ile hastalığın yayılmasının engellenmesi gibi uygulamaları içermektedir. Tüm bu tedbirlerin masraflarının ise merkezi yönetim tarafından karşılandığı anlaşılmaktadır.

Bu hastalıklar ile mücadelede en büyük engel, bölgede bir memleket tabibi bulunmaması olmuştur. Yine sürdürülen mücadele sırasında bazı özensiz davranışlar sergilendiği de anlaşılmaktadır. Bunun en önemli göstergesi, Karamürsel'e kuşpalazı salgını sırasındaki masraflar için gönderilen paranın kaybedilmiş olmasıdır.

İncelediğimiz belgelerde hakkında veri elde ettiğimiz bir başka hastalık çiçektir. Çiçek hastalığı, variola vera virüsü aracılığıyla bulaşan, yüksek ateş ile seyreden, döküntülü ve bulaşıcı bir çocuk hastalığıdır. 18. yüzyıldan itibaren bütün Avrupa'yı etkisi altına alan çiçek hastalığı Osmanlı Devleti'nde de hakim olmuş ve yirminci yüzyıl başına kadar önemli bir sorun teşkil etmiştir.² Çiçek hastalığı Osmanlı dönemi tıp metinlerinde çiçek olarak isimlendirildiği gibi "cüder" kelimesiyle de ifade edilmiştir.¹⁸ İncelediğimiz arşiv belgelerine göre Karamürsel'de XIX. yüzyılda bir çiçek hastalığı salgını yaşanmamıştır. Ancak bu hastalığa karşı Karamürsel'de bir aşı kampanyası yürütülmüştür. Bu durum, çocuk hastalıklarıyla mücadelede koruyucu önlemlere verilen önemin bir göstergesidir.

Sonuç olarak XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde savaşlar ve salgınlar dolayısıyla azalan nüfusun¹⁹ artırılması amacıyla çocuk sağlığına büyük önem verildiği anlaşılmaktadır. Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda çocuk hastalıklarına karşı sürdürülen mücadeleyi Karamürsel örneğinde ortaya koymuştur. Böylece Osmanlı döneminde çocuk sağlığının korunması ve geliştirilmesine yönelik çabalar ve çalışmaların anlaşılmasına katkı sağladığımızı ümit ediyoruz.

KAYNAKLAR

1. Ak M. 19.Yüzyılda Antalya'da Kolera Salgını. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 2011, 4(17):254-268.
2. Eroğlu H, Dinç G, Şimşek F. Osmanlı İmparatorluğu'nda Telkih-i Cüderi (Çiçek Aşısı). Milli Folklor 2014;26(101):193-208.
3. Şimşek F, Eroğlu H, Dinç G. Osmanlı İmparatorluğu'nda Iskat-ı Cenin (Çocuk Düşürme). Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 2009;2(6):593-609.
4. Yıldırım N. Hastane Tarihimizde Bir Kutup Yıldızı: Hamidiye Etfal Hastanesi. İstanbul: Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 2010; 29-100.
5. Efendi HS. Tacü't-Tevarih. Haz: İsmail Parmaksızoğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992; c.1; 58-63.
6. Dağlı Y, Kahraman SA, Sezgin İ. Evliya Çelebi Seyahatnamesi. İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2001; c.9; 4.
7. Altıntaş Selçuk B. Türkiye'nin İlk Çocuk Hastanesi: Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2012;2(1):11-14.
8. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.MKT 1675/76, H. 25 Ra. 1307.
9. Başbakanlık Osmanlı Arşivi DH.MKT 1677/84, H. 4 R. 1307.
10. Başbakanlık Osmanlı Arşivi DH.MKT 1679/18, H. 10 R. 1307.
11. Başbakanlık Osmanlı Arşivi DH.MKT 1680/76, H. 16 R. 1307.
12. Başbakanlık Osmanlı Arşivi DH.MKT 1712/7, H. 6 Ş. 1307.
13. Başbakanlık Osmanlı Arşivi DH.MKT 1715/122, H. 18 Ş. 1307.
14. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Y.PRK.ŞH 2/9-1.
15. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Y.PRK.ŞH 2/9-2.
16. Başbakanlık Osmanlı Arşivi DH.MKT 2443/87.
17. Doğan, H. Hot, İ. Kesmezacar Ö. Difteri Aşısı: Koruyucu Hekimlik Tarihinden Bir Örnek. Cerrahpaşa Tıp Dergisi 2006;37(3):110-114.
18. Aciduman A, İlgili Ö. Erken Dönem Türkçe Tıp Yazmalarından Hacı Paşa'nın (Celalüddin Hızır) Teshil Adlı Ederinde Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Üzerine Bir Ön Çalışma. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2011;54: 231-243.

19. Korkut H. Anadolu’da Harp Yılları, Hilal-i Ahmer Mecmuası ve Dönemin Toplumsal Sorunları. Türk Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi 2013;2(3):90-99.
20. Parlatır İ. Osmanlı Tük¹çesi Sözlüğü. Yargı Yayınları. Ankara. 2006.

1 Mutasarrıf: Tanzimattan sonra Osmanlı’larda bir sancağın (liva) en büyük mülki amirine verilen unvan. Osmanlı Devleti’nde ülke, vilayet, sancak, kaza, nahiye olmak üzere idari bilimlere ayrılmıştı. Vilayetin başında vali, sancağın başında mutasarrıf, kazanın başında kaymakam, nahiyenin başında ise nahiye müdürü bulunuyordu. Mutasarrıfın rütbesi kaymakamdan büyük, validen küçüktü. Bu yönetim şekli Cumhuriyet’ten sonra kaldırıldı.20

2 Der-sa’âdet: İstanbul20

3 Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemî: Dönemin iç işleri bakanlığının resmi yazışmalarını yürütmekle yükümlü olan resmi daire.20

4 Tıbbiye Nezâreti: Tıp Okulu Bakanlığı

5 Mülazım: Görevli20

6 Sıhhiye Nezâreti: Dönemin Sağlık Bakanlığı olarak değerlendirilmektedir.